

Pour tenir ce monsieur dans les bornes de la justice: een reglement voor de koster van Herk-de-Stad, 1812

Rombout Nijssen

Na de afschaffing van de oude kerkfabrieken uit het ancien régime, tengevolge van de invoering van de Franse revolutionaire wetgeving in onze gewesten in de jaren 1795-1796, en de sluiting van de kerken die niet door een beëdigde priester werden bediend, brak voor veel parochies een onzekere periode aan. Daaraan kwam een einde nadat Napoleon in 1801 met de paus een concordaat gesloten had waarin het kader werd vastgelegd waarin de katholieke kerk in Frankrijk en in de aangehechte gebieden kon functioneren¹. Voor de kerkfabrieken was met name het keizerlijk decreet van 30 december 1809 van belang, dat de organisatie en de bevoegdheid van de nieuwe kerkfabrieken regelde. Ook nu nog heeft het decreet van 1809 niet al zijn betekenis verloren. Zelfs na de afkondiging van het nieuwe Vlaamse decreet van 7 mei 2004 op de kerkfabrieken² blijven nog verschillende aspecten van hun werking geregeld door het oude Napoleontische decreet.

Ook in Herk-de-Stad bood het decreet van 1809 de mogelijkheid om via de oprichting van een nieuwe kerkfabriek te voorzien in een organisatie die als vanouds kon zorgen voor de materiële ondersteuning van de eredienst. De nieuwe kerkfabriek zou in het bezit gesteld worden van de nog niet door de Franse Staat verkochte goederen van de afgeschafte kerkfabriek uit het ancien régime. Die landerijen en kapitalen zou zij kunnen verpachten en tegen rente uitzetten, om met de inkomsten daaruit het onderhoud van de kerk en de levering van materialen die nodig waren voor de eredienst te betalen.

¹ Het concordaat werd op 15 juli 1801 gesloten tussen de Franse overheid en de staatssecretaris van paus Pius VII. De paus ondertekende het een maand later, op 15 augustus 1801. Het werd van kracht in Frankrijk en de aangehechte gebieden op 8 april 1802.

² Het Vlaamse *Decreet betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten* van 7 mei 2004 trad in werking vanaf 1 maart 2005. Voor de aspecten die in het nieuwe decreet niet geregeld worden, blijven het decreet van 1809 en de wijzigingen daaraan van kracht.

De leden van de nieuwe kerkfabriek van Herk-de-Stad werden op 30 april 1812 door de prefect van het departement van de Nedermaas aangesteld. Samen met de burgemeester en de pastoor van Herk-de-Stad, die van rechtswege lid waren, hielden zij op 4 september 1812 hun eerste officiële vergadering³. De eerste taak van de leden van de nieuwe kerkraad was het recupereren van de bezittingen van de oude kerkfabriek. Er moest nagegaan worden waar de landerijen van de kerk precies lagen, en welke landerijen verpacht waren of welke met een rente ten voordele van de kerk belast waren. Niet alle gebruikers van kerkland of schuldenaars van kerkrenten hadden dat na de nationalisatie van de kerkgoederen aangegeven. Sommigen lieten dat na omdat zij er niets voor voelden om financieel bij te dragen aan de Staat die het functioneren van hun kerk onmogelijk gemaakt had, anderen zagen in de revolutionaire omstandigheden misschien een mogelijkheid om van de jaarlijkse betaling van pacht of rente af te geraken. In veel dorpen en steden duurde het een tiental jaren voordat de bestuurders van de nieuwe kerkfabrieken opnieuw een deugdelijk overzicht hadden van de inkomsten waarop hun organisatie recht had. In Herk zal dat wellicht niet anders geweest zijn.

Ondanks het belang van hun opdracht om het kerkelijk patrimonium weer in kaart te brengen, bleven zij niet bespaard van meer triviale taken. Zo moesten de kerkmeesters in Herk-de-Stad zich enkele maanden na hun oprichting buigen over een meningsverschil tussen de toenmalige bedienaar van de parochiekerk en de koster. Blijkbaar had de koster een aantal gewoontes ontwikkeld die niet helemaal overeen kwamen met de inzichten van de toenmalige pastoor of *vicaire* Janssens. Wat er precies mis ging tussen hem en de koster is in het verslagregister van de kerkraad niet overgeleverd. Wel is duidelijk dat de kerkmeesters de zaak ernstig genoeg vonden om er op 4 oktober 1812 een vergadering aan te wijden. Na klachten van de pastoor besloten zij dat het nodig was om de koster te herinneren aan zijn onderworpenheid aan de pastoor en de kerkmeesters, en om hem een aantal regels mee te geven die samengebracht werden in een 12 artikelen tellend reglement of - in het Herker Frans uit 1812 - een *loï du sacristain*.

In de eerste plaats zou de koster in de toekomst een eed van *getrouwghijt* aan de pastoor en de kerkmeesters moeten afleggen (art. 1). Wellicht hield die eed in dat de koster in kwestie kennis genomen had van het nieuwe reglement. Respect en gehoorzaamheid, *als een kint aen sijnen vader*, was hij niet alleen verplicht aan zijn eigen pastoor, maar ook aan alle andere geestelijken die in de kerk van Herk-de-Stad dienst deden (art. 2).

³ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de kerkfabriek van Herk-de-Stad*, nr. 23.

De koster bewaarde de kerksleutels. Hij mocht die niet aan derden doorgeven zonder toelating van de pastoor, *selfs niet om de dooden te overhuiden* (art. 3). Het was destijds immers de gewoonte om een sterfgeval in de parochie bekend te maken door kort na het overlijden de kerkklokken te luiden. Dat luiden werd gedaan door een familielid of een buurman van de overledene. In de loop van de jaren was men er van overtuigd geraakt dat de duur en de intensiteit van het luiden bij een overlijden in verhouding stond tot de maatschappelijke positie van de overledene en tot het respect dat de gemeenschap hem verschuldigd was. Omdat de een voor de ander niet wilde onderdoen leidde dat wel eens tot overdrijving, en in die context is het begrijpelijk dat de pastoors graag wat controle hielden op dat klokken-gelui. De koster moest elke morgen zelf de kerkdeur openen en de klokken luiden om de mensen ter kerke te roepen (art. 4 en 5).

Hij moest alle kerkdiensten bijwonen. Voor elke dienst moest hij de priester helpen bij het aantrekken van de liturgische gewaden, en na de dienst moest hij die weer opplooien en op hun plaats terug hangen of leggen (art. 6). Tijdens de mis moest de koster met de offerschaal rondgaan, om dan na de mis - en in het publiek - de inhoud van de offerschaal in *den generalen offerstock* te deponeren (art. 5). De koster moest de kerk ook zuiver houden. Elke zaterdag en aan de vooravond van elke kerkelijke feestdag moest hij de kerk uitborstelen (art. 10).

De koster moest de pastoor *soo bij dagh als bij nacht* vergezellen wanneer die, *soo binnen als buiten de stad* iemand ging berechten of - zoals dat toen nog heette - het *sacrament van het heilig Oliesel* ging toedienen (art. 7). Omdat de pastoor in feite altijd op de koster moest kunnen rekenen, mocht deze zonder kennisgeving aan de pastoor de stad niet verlaten. Bovendien moest hij in dat geval een vervanger aanstellen, die zijn taken kon overnemen (art. 8).

Strikt genomen mocht de koster zich buiten deze opdrachten niet met enig aspect van het kerkbeleid inlaten. Mogelijk waren er in de periode daarvoor wat problemen of misverstanden geweest op het vlak van het bestellen van materiaal voor de eredienst. Het nieuwe reglement verbood hem nog wijn, brood, was, wierook of eender wat te bestellen, tenzij met *consentement van de pluraliteit van de kerckmeesters* (art. 9).

Tegenover al die taken stond uiteraard een beloning. Hoeveel de koster verdiende is niet geweten. Mogelijk kunnen de kerkrekeningen van Herk-de-Stad voor die periode op dit punt opheldering brengen. Het kosterreglement vermeldt wel dat hij *stricttelijck en punctuelijck betaelt* [zal] *worden volgens den tarif*. Alle betrokkenen zullen destijds wel precies geweten hebben wat *den tarif* was, zodat dit punt in die tijd niet meer uitleg be-

hoefde. Voorts wordt vermeld dat zijn wedde volgens oud gebruik aangevuld werd met *de gagie der stad en gemeijnte, te weten sijne schooven en brooden*. Blijkbaar had de koster recht op een deel van de opbrengst van het graan in Herk-de-Stad (*sijne schooven*) en op broden die de inwoners van Herk hem gaven (art. 12).

Veel werkzekerheid genoot de koster niet. In principe kon elke overtreding van dit reglement tot zijn ontslag leiden. Artikel elf van het reglement bepaalt immers dat hij in dat geval *van de custerdij berooft [zal] woorden*, zonder dat men dat tegenover hem moest verantwoorden. *Alleenelijck en simpelijck het gevoelen oft beliefte van den heer pastoor oft kerckmeester* zou volstaan om hem af te danken (art. 11).

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Archief van de kerkfabriek van Herk-de-Stad*, nr. 23, folio 5

Sceance du 4 octobre 1812

Le conseil, sur les plaintes du sieur Janssens, vicaire et administrateur de la paroisse curiale de Herck la ville, de la mal veillance et negligence de son clerq ou sacristain, a arreté la loi suivante, pour tenir ce monsieur dans les bornes de la justice, surveillance et soumission.

1. *Hij sal in de handen van sijnen pastoor en kerckmeesters afleggen den eedt van getrouwighijt;*
2. *Hij sal sijnen pastoor, en andere, soo ingesetene als vremde geestelijcken alle eer en respect betoonen, en hen gehoorsamen als een kint aen sijnen vader;*
3. *Hij sal de sleutels van de kerck in bewaernis hauden, nochtans aen niemant overgeven aen wie het sij, oft op wat pretexte, selfs niet om de dooden te overluijden, eer hij hier van kennis gegeven heeft en bemagtigt is van den pastoor;*
4. *Hij is gehauden dagelijks de kerckdeure te openen en bedeclock te luijden smorgens, volgens het goetduncken van den pastoor, en sondaeghs volgens gewoonte;*
5. *Hij sal dagelijks alle missen moeten luijden op gewoonelijcke oft gestelde ure, alle diensten personelijck bijwoonen, onder alle diensten den offer ronthalen, welcken hij in de schaal, na de misse, sal in de presentie der gevers in den generalen offerstock steecken;*
6. *Hij sal in alle tijden sijnen pastoor, en andere geestelijcken voor de diensten helpen cleeden, en na de diensten ontcleeden, de cleederen opploeyen en insluijten;*
7. *Hij sal in alle diensten en publiecke gebeden die in de kercke geschieden, den pastoor moeten behulpsaem sijn en antwoorden; alle berichtingen soo bij dagh als bij nacht,*

soo binnen als buiten de stad, den bedienaer soo genaemt altijd persoonlijk moeten vergesellschaften, bijwoonen en alle noodige hulpe besorgen;

8. *Hij en sal hem van de parochie, nogh buiten de stad mogen absenteren sonder speciale permissie van sijnen pastoor, en alsdan eenen anderen suffisanten minister in sijne plaets stellen;*
9. *Hij en sal niets ondernemen nogh van wijn, nogh broodt, nogh was, nogh wieroock oft iet anders, wat de kercke aengaet, ten was met consentement van de pluraliteijt van de kerckmeesters, hij sal met de aldergrootste sorge al wat hem toebetraut is sorghvuldigh bewaeren;*
10. *Hij sal alle saterdagen ten minsten, en savonts voor de feestdagen de geheele kercke, en de autaers principalijck, moeten borstelen en keeren.*
11. *Hij sal van de custerdij berooft woorden door manquement der bovengemelde artikelen, sonder hem noghtans hier eenige reden van te geven, maer alleenelijck en simpelijck volgens het gevoelen oft beliefte van den heer pastoor oft kerckmeester;*
12. *Hij sal voor alle sijne custerlijcke diensten, bijwesen en medehulpingen genieten, strictelijck en punctuelijck betaelt worden volgens den tarif en verder de gagie der stad en gemeijnte, te weten sijne schooven en brooden.*

Getekend: G.A. Janssens, L. Hermans⁴

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

⁴ Gille Aldariq Janssens was pastoor in Herk-de-Stad en voorzitter van de kerkraad. Notaris Laurent Hermans was secretaris van de kerkraad.

M A I V S.				
Cyclus Literæ	Dies			
Epact. dom. mensis.				
xxviiij	b	Calend.	1	Philip. & Iac. Apost. Itē VValburg. virg
xxviij	c	vj	no. 2	Athanasij episc. & Confess.
xxvj	d	v	no. 3	Inuentio S. Crucis. Item Alexandri Pa pæ cum socijs martyribus.
25. xxv	e	iiij	no. 4	Monicæ viduæ.
xxiiij	f	iiij	no. 5	
xxiiij	g	Prid	no. 6	Ioannis ante portam Latinam.
xxij	A	Nonis.	7	Domicianis episco. & Confessor.
xxj	b	viiij	id. 8	Apparitio S. Michaelis.
xx	c	vij	id. 9	Gregorij Theol. Nazianzeni episc.
xix	d	vj	id. 10	Gordiani & Epimachimartyrum.
xviiij	e	v	id. 11	Gengulphimartyris.
xvij	f	iiij	id. 12	Nerei, Archilli & Pancratij mart.
xvj	g	iiij	id. 13	Seruatij episco. & confess.
xv	A	Prid.	id. 14	
xiiij	b	idibus.	15	Dymnæ virginis & mart.
xiiij	c	xvij	cal. 16	
xij	d	xvj	cal. 17	
xj	e	xv	cal. 18	
x	f	xiiij	cal. 19	Potentianæ virginis. Item Yuonis pref byteri & confessor.
ix.	g	xiiij	cal. 20	
viiij	A	xij	cal. 21	
vij	b	xj	cal. 22	
vj	c	x	cal. 23	
v	d	ix	cal. 24	
iiij	e	viiij	cal. 25	Vrbani Papæ & mart.
iiij	f	vij	cal. 26	Eleutherij Papæ & mart.
ij	g	vj	cal. 27	Ioannis Papæ & mart.
j	A	v	cal. 28	Germani episcopi & Confess.
*	b	iiij	cal. 29	Maximini episcopi & Confess.
xxix	c	iiij	cal. 30	Felicis Papæ & mart.
xxviiij	d	Prid.	cal. 31	Petronellæ virginis.